

KOMMENTARARTIKKEL

Kritisk kriminalomsorg for kvinner

AV HELENA AANSTAD

INGEBORG AMALIE SOLLI

MARI TVEDTEN SMITH-GAHRSEN

*Saksbehandlere i Juridisk rådgivning for kvinner (JURK)
familie@jurk.no*

SAMMENDRAG Kvinner er i mindretall i norske fengsler. Dette går ut over soningsforholdene. I denne artikkelen bruker JURK sin fengselsrapport, egne refleksjoner og relevant forskning til å belyse kritiske sider ved kvinners soningsforhold. Det argumenteres også for ulike endringer og tiltak som kan og bør gjennomføres. Det er mange alvorlige problemer som illustreres. Årsaker til problemene er manglende politisk vilje, underfinansiering og nedprioritering over tid.

NØKKEORD straffegjennomføring, kriminalomsorg, kvinners soningsforhold, nærhetsprinsippet, arbeid, helse, isolasjon, adskilt soning, diskriminering

Det er en absurd følelse å komme inn dørene til nyåpnede Evje kvinnefengsel. Det første man blir møtt med, er flere store bilder med motiv fra Thorbjørn Egners Kardemomme by. Det er både morsomt og litt trist å bli påminnet kardemomme-lovens ordlyd «Man skal ikke plage andre, man skal være grei og snill, og for øvrig kan man gjøre hva man vil». Som saksbehandlere i Juridisk rådgivning for kvinner (JURK) har vi erfart at dette er en regel som gjelder like lite innenfor murene som utenfor.

Vi har vært på besøk i samtlige av landets kvinnefengsler, i tillegg til blandingsfengselet i Bergen. Med denne artikkelen ønsker vi å videreformidle det vi har blitt fortalt av de innsatte. De innsatte har begrenset kontakt med resten av samfunnet og trenger noen som taler deres sak. Vi ønsker å være deres talerør.

I teksten vil vi peke på ulike deler ved straffegjennomføringen som oppleves som særskilt problematisk for kvinner. Vi tar utgangspunkt i problemene som oppstår i relasjon til nærhetsprinsippet, og vi vil også komme inn på arbeidstilbud, fengselsfasiliteter, helsetilbud og isolasjon. Vi avslutter med å se på sammenhengen mellom noen av temaene, og vil forsøke å si noe om veien videre.

Våren 2017 gjennomførte Juridisk rådgivning for kvinner en undersøkelse om kvinners soningsforhold i Norge. Funnene ble samlet i en rapport, «Kvinneres erfaringer med å sone i norske fengsler våren 2017», skrevet av prosjektleder Åshild Marie Vige.¹ Det er denne rapporten vi refererer til når vi i artikkelen skriver «fengselsrapporten», og det er denne rapporten som ligger til grunn for store deler av artikkelens innhold. I tillegg er våre egne erfaringer og møter med de innsatte et viktig utgangspunkt for artikkelen.

Nærhetsprinsippet

Nærhetsprinsippet innebærer at innsatte skal sone i nærheten av hjemstedet, så langt det er mulig. Dette kommer til uttrykk i straffegjennomføringsloven § 11 hvor det står at «domfelte bør så langt det er praktisk mulig og formålstjenlig settes inn i nærheten av hjemstedet». Kontakt med familie og venner under straffegjennomføringen anses som en viktig del av rehabiliteringen og for tilbakeføringen til samfunnet.²

Det er imidlertid flere hensyn som kan komme i konflikt med nærhetsprinsippet, for eksempel noe så enkelt som den geografiske plasseringen av fengsler rundt omkring i landet. For kvinnelige innsatte er dette en svært aktuell problemstilling. Kvinner er en minoritet i fangebefolkningen. De utgjør rundt 6 % av alle innsatte i Norge.³ Det er derfor få kvinnefengsler og få egne plasser eller avdelinger for kvinner. De fleste kvinnefengslene er lokalisert i Østlandsområdet. Dette innebærer at svært mange kvinner soner langt unna familie og venner rett og slett fordi det ikke finnes steder å sone nærmere der de bor.

-
1. Åshild Marie Vige, «Kvinneres erfaringer med å sone i norske fengsler våren 2017 – en rapport fra Juridisk rådgivning for kvinner». Rapport nr. 1/2018:<https://foreninger.uio.no/jurk/publikasjoner/rappport-jurk-kvinneres-erfaringer-med-a-soner.pdf>
 2. St.meld. nr. 37 (2007–2008) s. 58.
 3. Se kriminalomsorgens nettsider:<https://www.kriminalomsorgen.no/kvinner-i-fengsel.475245.no.html>

Vi kan illustrere dette ved å se tilbake til Evje kvinnefengsel. Fasilitetene i høy-sikkerhetsavdelingen på Evje er i utgangspunktet gode, og skal være spesialdesignet for kvinnelige innsatte. Fengselet har også et fint og nytt besøksrom. Problemet er at de fleste innsatte er milevis unna familien sin. Evje er et lite tettsted i Aust-Agder kommune, som de færreste bor i nærheten av. Som konsekvens av dette får mange av de innsatte sjelden eller aldri besøk av venner og familie da dette blir for vanskelig eller for dyrt. Det nye besøksrommet står derfor mye ubrukt.

På omvisning i Evje fengsel spurte vi en betjent hva de innsatte synes om å sone i et fengsel med så høy standard. Med «høy standard» mener vi at Evje fengsel er helt nytt og har forholdsvis fine celler, fellesrom, besøksrom og utearealer. Betjenten sa at en stor luftgård og fine rom aldri vil veie opp for savnet etter familie og venner.

Resten av fengslene som bare er for kvinner, er alle lokalisert på Østlandet. Dette er Bredtveit, Ravneberget og Kragerø. Også her hører vi fra innsatte som savner besøk. Vi opplever at de synes det er fint når vi kommer på besøk, ikke nødvendigvis fordi de trenger juridisk rådgivning, men fordi det bryter med en ellers monoton hverdag med lite sosial kontakt.

Mange av de innsatte mangler i tillegg sosial kontakt innad i fengselet på grunn av kulturelle og språklige barrierer. Dette gjør besøk utenfra desto viktigere.

Manglende tilrettelegging for besøk

I utgangspunktet skal innsatte i fengsel med høyt sikkerhetsnivå kunne ha besøk én gang i uken, i minst én time. I fengsel med lavere sikkerhetsnivå er det flere muligheter for besøk, men kriminalomsorgen presiserer ikke nøyaktig hvor ofte eller hvor lenge.⁴ Når barn besøker foreldre i fengsel, skal det vurderes å gi utvidet besøkstid.⁵ I vurderingen skal det legges vekt på barnets beste.⁶ Barns rett til samvær med foreldre skal alltid vektlegges under straffegjennomføringen.⁷

For at innsatte skal kunne motta besøk, må det være egnede rom til dette. Det er derfor viktig at innsatte kan benytte seg av besøksrom og besøkshus. Dette er spesielt viktig for innsatte som ønsker å opprettholde kontakten med barn.

Av fengselsrapporten kommer det frem at 65 % av mødrene til mindreårige barn, som de hadde foreldreansvar for eller samværsrett med, ikke hadde fått

4. Se kriminalomsorgens nettsider:<https://www.kriminalomsorgen.no/besoek-og-telefon.5025189-237870.html>

5. Retningslinjer til straffegjennomføringsloven. *Besøk til innsatte*, punkt 3.10 Besøkstid og varighet.

6. Forskrift om straffegjennomføring § 1-3.

7. Straffegjennomføringsloven § 3.

besøk. Bare en tredjedel av dem som hadde fått besøk, hadde fått besøk én gang i uken, som er det de har krav på etter regelverket.

I fengselsrapporten kommer det frem at en av grunnene til at flere ikke får besøk av barna, er at de innsatte ikke ønsker det på grunn av utformingen av besøksrommene. Barneombudet har også uttalt at besøksforhold kan gjøre det vanskelig med besøk.⁸ Ifølge kriminalomsorgens retningslinjer skal barnebesøk gjennomføres i barnevennlige besøksrom, og det bør være tilbud om alderstilpassede spill og leker.⁹

Flere innsatte peker imidlertid på at rommene føles institusjonsaktige og uhyggelige. Dette var noe vi selv reagerte på da vi som nye i JURK var på fengselsbesøk. Hvite, triste vegger, en halvfull kortstokk og et gammelt ludospill med fire brikker var noe av det vi observerte. Slike forhold vil på ingen måte bidra til å ufarliggjøre at mor er i fengsel. De innsatte ønsker at rommene skal være lyse og luftige og muliggjøre aktivitet også med større barn. Besøksrommene bør derfor oppgraderes der det trengs, slik at de innsatte ønsker å ta imot besøk.

Besøkshus

For innsatte med familie langt unna, spesielt for dem med barn, kan det være problematisk bare å kunne få besøk én time om gangen. Lang reisevei fører til at dagsbesøk er uaktuelt for mange. Det kan også være vanskelig å få besøk av barn i skolealder på en hverdag. Fengslene bør derfor ha besøkshus hvor familie kan komme og være over en lengre periode enn én time.

JURK reagerer på at det ikke ble bygget besøkshus i landets nyeste kvinnefengsel i Evje. Lokaliseringen tilsier at det er stort behov for et slikt tilbud der. Vi reagerer også spesielt på dette fordi det er planlagt besøkshus i nye Agder fengsel, en soningsinstitusjon for menn som skal åpne senere dette året.¹⁰ Selve utformingen av fengslene er altså diskriminerende. I tillegg var det besøkshus i Evje fengsel da det kun sonet menn der, men etter at det ble gjort om til kvinnefengsel, har det ikke blitt bygget nytt besøkshus. Dette er et godt eksempel på hvordan kvinnelige innsatte blir nedprioritert fordi de er få sammenlignet med mannlige innsatte.

I Bredtveit fengsel finnes det imidlertid besøkshus hvor innsatte kan ha besøk av barn opptil ett døgn én gang i måneden. Dette er positivt, og noe flere fengsler bør tilstrebe.

8. Barneombudet, «Fengslet familie – erfaringer med å ha en forelder i fengsel», s. 11:https://barneombudet.no/wp-content/uploads/2013/09/fengsletfamilie_web.pdf

9. Retningslinjer til straffegjennomføringsloven. *Besøk til innsatte*, punkt 31.11 Besøksrom.

10. Se kriminalomsorgens nettsider:<https://www.kriminalomsorgen.no/her-er-nye-agder-fengsel.6236066-237613.html>

Fravær av kompenserende tiltak

Basert på våre erfaringer må det iverksettes kompenserende tiltak for innsatte som sjelden eller aldri kan få besøk. Bangkok-reglene anbefaler at «measures shall be taken to counterbalance disadvantages faced by women detained in institutions located far from their homes».¹¹ Noen slike tiltak kan for eksempel være Skype eller reisestøtte.

Av landets kvinnefengsler var det lenge bare Ravneberget som hadde Skype. Der kan de innsatte bruke Skype én time i måneden. JURK sendte brev til Kragerø fengsel og etterspurte en Skype-ordning ettersom mange av de innsatte der har ønsket seg dette. Kragerø fengsel svarte at de skulle få på plass Skype innen desember 2019. I samtale med Kragerø fengsel nå i år opplyser de at Skype er oppe og går. Dette er vi glade for. De innsatte i Kragerø kan benytte seg av Skype opptil to ganger i måneden i inntil 40 minutter.

Vi har også kontaktet Bredtveit og Evje fengsel. Det er ikke Skype i noen av disse fengslene, selv om Bredtveit er det største kvinnefengselet i landet og Evje det nyeste. Skype er et tiltak som ikke vil koste mye og som bør være overkommelig å gjennomføre. Sivilombudsmannen har også anbefalt at Skype bør komme på plass.¹² Vi håper derfor at Skype vil være tilgjengelig i samtlige kvinnefengsler innen kort tid.

Kriminalomsorgen har uttalt at besøk av barn og familie til en viss grad kan kompenseres, for eksempel ved at NAV eller kriminalomsorgen yter økonomisk bidrag til reise/besøk.¹³ Dette skal i utgangspunktet gjelde både reiseutgiftene til besøkende og reiseutgifter til de innsatte i forbindelse med hjemreise. Vi har imidlertid aldri møtt innsatte som har fått en slik støtte, og ingen av kvinnene i utvalget i fengselsrapporten oppgir å ha fått økonomisk hjelp til besøk. Det ser altså ikke ut til at dette er en etablert ordning. Dette har også flere andre pekt på. I *Fontene* skriver Eirik Dahl Viggen om «Ann Karin» som ikke kan bestille billett hjem til jul fordi det er for dyrt og hun ikke får tilbud om økonomisk støtte.¹⁴

Reisestøtte bør derfor endres fra å være et ideelt mål til å bli en faktisk ordning med konkrete retningslinjer for når slik støtte skal innvilges.

11. United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-Custodial Measures for Women Offenders (the Bangkok Rules), A/C.3/65/L.5. Rule 26.

12. Sivilombudsmannen, «Kvinner i fengsel. En temarapport om kvinners soningsforhold i Norge» (2016), s. 12.

13. Kriminalomsorgsdirektoratet, «Likeverdige soningsforhold til kvinner og menn under kriminalomsorgens ansvar» (2015), s. 49.

14. Eirik Dahl Viggen, «'Ann Karin' gledet seg til julefri fra fengselet, men nå ryker hjemreisen», *Fontene* (2019): <https://fontene.no/nyheter/ann-karin-gledet-seg-til-julefri-fra-fengselet-men-na-ryker-hjemreisen-6.487.663639.1e4f03c467>

Manglende mulighet for egnet arbeid

«Arbeidsdriften skal gi innsatte kvalifikasjoner for å delta i arbeidslivet etter endt straffegjennomføring. Innsatte skal så langt det er mulig gis tilbud om aktivisering som kan gi dem kompetanse og kvalifikasjoner til å være i et ordinært arbeid på dagens arbeidsmarked».¹⁵

Dette er formålet med arbeidsdriften i kriminalomsorgen. Virkeligheten er likevel en annen. Vi har truffet flere innsatte i Kragerø fengsel og fått et innblikk i deres hverdag. For mange tilbringes ukedagene på jobb. Jobb betyr å putte en skrue gjennom et hull i en metallskive som deretter legges i en boks. Dette gjør de flere timer om dagen, fem dager i uken. Et arbeid som dette kan i beste fall anses som aktivisering, men gir ingen kvalifikasjoner som kan benyttes i ordinært arbeid.

Fengselsrapporten viser at tilbudene i kvinnefengslene generelt var langt dårligere sammenlignet med tilbudene i blandingsfengslene. Tilbudene i kvinnefengslene gikk hovedsakelig ut på tradisjonelt hus- og håndarbeid og/eller enkelt monteringsarbeid. Dette er tilbud som ikke kan sies å være verken arbeidskvalifiserende, kompetansegivende eller utviklende, slik etatens egen arbeidsdriftsstrategi hevder at arbeidsdriften i fengsel skal være.

Også kvinner som soner i blandingsfengsler, har vansker med å nyttiggjøre seg arbeidstilbudet, selv om tilbudet er noe bedre der. Fengslene anser det som problematisk å sysselsette kvinner og menn sammen, av hensyn til sikkerhet.¹⁶ Å bøte på disse problemene krever ressurser fengslene ikke har, og fordi kvinnene er få, er det ofte de som mister tilbudet. Dette har blant annet vist seg gjeldende i Tromsø fengsel, hvor de har flest menn på soning, men også kvinner innimellom. Dersom en kvinne må sone på lukket avdeling, blir hun utelukket fra aktivitets- og arbeidstilbudet av hensyn til sikkerhet. Tilbudet til kvinnene begrenses dermed til å sitte alene på cellen og lage tennbriketter.¹⁷

Nylig har det vært mye snakk om nedleggelse av kokkedriften i flere fengsler på Østlandet fordi kriminalomsorgen er pålagt å spare penger. Regiondirektøren har vedtatt å sette ned en arbeidsgruppe for å finne ut hvordan man skal levere mat fra Ullersmo fengsel til fengslene på Ila, Bredtveit og Oslo.¹⁸ Innsatte i Bredtveit feng-

15. Kriminalomsorgen, «Strategi for utvikling av kriminalomsorgens arbeidsdrift (2015–2018)», s. 2.

16. Kriminalomsorgsdirektoratet, «Likeverdige soningsforhold til kvinner og menn under kriminalomsorgens ansvar» (2015), s. 55.

17. <https://www.itromso.no/nyheter/2019/04/01/Likestillings-og-diskrimineringsombudet-har-klaget-Troms%C3%B8-fengsel-inn-for-diskriminering-18774952.ece>

18. Kjetil, innsatt ved Ila fengsel og forvaringsanstalt, «Stopp nedleggelsen av kjøkkenet på Ila fengsel» (2019):<https://frifagbevegelse.no/nffmagasinet/innsatt-ved-ila-stopp-nedleggelsen-av-kjokkenet-pa-ila-fengsel-6.158.645526.923fc83435>

sel forteller derfor JURK at de frykter at kjøkkendriften nå blir nedlagt. Kjøkkenet er en sosial arena og et viktig verktøy for å få utdanning og mulighet for å lykkes etter endt soning. Det er svært bekymringsfullt at det nå foreslås å kutte et verdifullt aktiviseringstilbud til fordel for plastposemiddag.

Selv om det skal finnes visse aktivitetstilbud i fengselet, er ikke de innsatte pålagt å delta. De innsatte kan imidlertid bli pålagt å arbeide.¹⁹ I fengselsrapporten kommer det frem at en kvinne følte at oppgavene hun ble pålagt, ikke utgjorde et arbeidstilbud, men føltes som en del av straffen. Kvinnen sa at arbeidsnekt fratar dem muligheten til å slippe ut etter å ha sonet 2/3 av straffen. Arbeidstilbudet opplevdes altså ikke som forberedende for livet utenfor murene, men snarere som en dobbeltstraff.

Et tilfredsstillende arbeidstilbud, i tråd med arbeidsdriftens formål, bør derfor tilstrebes for kvinnelige innsatte så vel som for mannlige.

Fasiliteter

Hvordan inne- og uteområder ser ut, kan ha stor innvirkning på trivsel og psykisk helse. Som nevnt kan det også ha innvirkning på besøkende. I straffegjennomføringsforskriften § 3-22 kommer det frem at «oppholdsrom og innsattes rom skal ha tilfredsstillende utstyr og inventar, og holdes i ordentlig stand».

Fengselsrapporten viser at kvinnene var minst fornøyd med toalett- og dusjfasilitetene. Mange kvinner uttalte at de ønsket et eget toalett tilknyttet cellen. Sivilombudsmannen peker på at kvinner har særskilte sanitære behov, spesielt i forbindelse med menstruasjon, overgangsalder og graviditet.²⁰ Det er derfor problematisk for kvinner å sone på steder der det ikke er toalett på cella. Dette er særlig et problem i blandingsfengsler. Det kan imidlertid også være problematisk med toalett på dobbeltceller. I Kragerø fengsel er toalettet på cellene kun adskilt av tynne vegger med åpning ved gulv og tak.²¹ Det er dermed lite privatliv for dem som må dele celle.

I forbindelse med de sanitære forholdene er det også viktig at kvinner har tilgang på sanitærartikler (bind og tamponger). Vi har hørt fra flere kvinner som sier de ikke våger å spørre etter dette fordi de har mannlig kontaktbetjent. Slike ting bør derfor være tilgjengelig.

19. Forskrift om straffegjennomføring § 3-12.

20. Sivilombudsmannen, «Kvinner i fengsel. En temarapport om kvinners soningsforhold i Norge» (2016), s. 22.

21. Ibid., s. 23.

Fysisk aktivitet er viktig for både fysisk og psykisk helse. Det er spesielt viktig med gode muligheter for lufting og aktivitet under lange fengselsopphold. I fengselsrapporten kommer det frem at de innsatte er misfornøyde med luftegården i Kragerø fengsel. Luftegården er svært liten og har høye murvegger på alle kanter med netting over. Vi har selv sett luftegården og at den gir liten følelse av friluft. Videre er treningsrommet et rom med murstein fra vegg til tak. Ingen vinduer. Sist vi var på besøk sto det et knust speil i det ene hjørnet sammen med en gammel cd-spiller.

I fengsler som for eksempel Kragerø er det lite man kan gjøre med at luftegården er liten. Å utvide er ikke en mulighet på grunn av andre bygg i nærheten. Det er også begrenset hva som kan gjøres innendørs, fordi det er et lite fengsel. Kompenserende tiltak må derfor iverksettes, som for eksempel å ta med de innsatte ut på tur. Vi mener også at man må vurdere nye soningssteder der hvor mulighetene for forbedring er små og bygningsmassen i seg selv hindrer verdige soningsforhold.

Helse

En stor andel kvinner i fengsel sliter med psykiske lidelser. Fengslene rapporterer om en økning i antallet kvinner med psykiske lidelser de siste årene.²² Mange har traumer etter vold og overgrep. De sliter også med dårlig selvfølelse som følge av vanskelige oppvekstvilkår og traumatiske opplevelser, blant annet som følge av seksuelle overgrep og prostitusjon.²³ Forskning viser at 4 av 10 hadde opplevd seksuelle overgrep som voksne, mens 6 av 10 hadde vært utsatt for seksuelle overgrep som barn.²⁴ En annen studie blant 316 innsatte i 7 norske fengsler viste at kvinnelige innsatte i større grad enn mannlige innsatte sliter med angst, alvorlig depresjon og selvmordstanker.²⁵

Fordi mange kvinner har hatt negative opplevelser med menn, kan det være vanskelig for dem å forholde seg til mannlig helsepersonell. Dersom kvinnen har en annen kulturell bakgrunn, kan dette også forsterke opplevelsen av utrygghet og manglende tillit. På grunn av kvinners helseutfordringer og at kvinner som sitter i fengsel kan ha et problematisk forhold til egen kropp og helse, har FN anbefalt at kvinner må få tilgang til psykisk helsehjelp under soning. Dette innebærer også et

22. Sivilombudsmannen, «Besøksrapport fra Bredtveit fengsel» (2016), s. 28.

23. Sivilombudsmannen, «Besøksrapport fra Bredtveit fengsel» (2016), s. 9.

24. Marie-Lisbet Amundsen, «Kvinnelige innsatte og sosial marginalisering» (2010), s. 30-31.

25. Marie-Lisbet Amundsen, «Kjønnforskjeller i psykisk helse i norske fengsler», *Nordisk tidsskrift for Helseforskning*, nr. 2-2011, 7. årgang.

tilbud om kvinnelige behandlere for dem som ønsker og har behov for det.²⁶ Likevel rapporterte mange av kvinnene i JURKs undersøkelse at de sjelden eller aldri hadde tilgang til psykolog. Sivilombudsmannen har også i sin rapport varslet om at behovet for psykisk helsehjelp er stort og udekket.

De aller sykeste sviktes

NRK-dokumentaren «Fengslet og forlatt» rettet søkelyset mot de psykisk sykes uverdige soningsforhold i kjelleren på Ila.²⁷ FN's torturkomité, Europarådet og Sivilombudsmannen har også gått hardt ut mot den omfattende bruken av isolasjon av syke innsatte i norske fengsler. Mye tyder på at oppmerksomheten og kritikken har gitt resultat. I statsbudsjettet 2019 bevilget regjeringen 18,3 millioner kroner til en forsterket fellesskapsavdeling for de sykeste og farligste mannlige innsatte ved Ila fengsel og forvaringsanstalt. JURK etterlyser også et tilpasset tilbud for kvinnefengslene. Selv om kvinner er underrepresentert i norske fengsler, utgjør de en relativt stor andel av de aller sykeste.

Bredtveit har en økning i antall innsatte med mer omfattende psykiske problemer.²⁸ Det forekommer hyppige selvmordsforsøk.²⁹ Fengselslederen har selv uttrykt bekymring for innsatte som er så syke at det polikliniske tilbudet i fengslet ikke dekker deres behandlingsbehov.³⁰ Fengselet har verken kunnskap eller ressurser til å håndtere dem. Dessverre er dette et gjennomgående problem i kriminalomsorgen. Nedbygging av døgnplasser i spesialhelsetjenesten gjør ikke situasjonen noe bedre. På Bredtveit må de sykeste flyttes til en sikkerhetscelle med enkel madrass og hull i gulvet når de sliter som verst.³¹ I juni skrev *Advokatbladet* om en innsatt som ble satt på glattcelle og lagt i belteseng fordi hun hadde skadet seg, og fengselsbetjentene var redd hun skulle ta livet sitt.³² JURK mener at økningen i antallet alvorlig syke og mangel på behandlingstilbud understreker behovet for en egen forsterket avdeling som i større grad kan tilpasses behovene til de sykeste kvinnene.

26. Sivilombudsmannen, «Kvinner i fengsel. En temarapport om kvinners soningsforhold i Norge» (2016), s. 43.

27. Se dokumentar fra Brennpunkt: <https://tv.nrk.no/serie/brennpunkt/2018/MDDP11000518>

28. <https://www.dagsavisen.no/oslo/de-tar-meg-til-en-sikkerhetscelle-nar-jeg-prover-a-henge-meg-1.1288153>

29. <https://frifagbevegelse.no/nffmagasinet/opposisjonen-legger-press-pa-wara-for-a-bedre-forholdene-for-psykisk-syke-kvinner-i-fengsel-6.158.602316.f75682b753>

30. <https://www.dagensmedisin.no/artikler/2019/10/09/ber-regjeringen-stanse-nedbyggingen-i-psykisk-helsevern/>

31. <https://www.dagsavisen.no/oslo/de-tar-meg-til-en-sikkerhetscelle-nar-jeg-prover-a-henge-meg-1.1288153>

32. <https://www.advokatbladet.no/isolasjon-isolasjonsgruppen/saksoker-staten-for-ulovlig-isolasjon/141056>

Rusmestring

Mange kvinner i fengsel sliter med rusproblemer. Forskning tyder på at andelen tyngre rusmisbruk er større blant kvinnelige enn mannlige innsatte.³³ Følgeskadene knyttet til dårlig helse, manglende familietilknytning og dårlig økonomi er større jo tyngre misbruket er.³⁴

Når det gjelder tiltak for rusmestring, har Sivilombudsmannen meldt om svært ulik tilgang for kvinner og menn. I fengselsrapporten kommer det frem at enkelte ikke hadde tilbud om rusmestring i fengselet der de sonet. Noen kvinner som sonet i blandingsfengsler, mente at det fantes et tilbud om rusmestring, men at tilbudet var forbeholdt menn. En beskrev situasjonen slik: «Det er fullstendig mangel på rusoppfølging på kvinneavdelingen. Kvinner kommer inn med store rusproblemer, men blir ikke tilbudt noen form for terapi eller behandling [...]. Menn i Stavanger fengsel har rusmestringsavdeling, kvinner ingen ting.»

Kvinnelige innsatte JURK har snakket med, er tydelige på at de ønsker å kunne delta på flere og mer omfattende rusmestringstiltak. Dette kommer også frem av Sivilombudsmannens rapport om kvinners soningsforhold.³⁵ Flere kvinner i fengselsrapporten presiserte også ønsket om egne og mer tilrettelagte tilbud for kvinner.

Ønske om kvinnelig lege

På Bredtveit er det kun tilbud om mannlig lege, noe også Sivilombudsmannen har reagert på.³⁶ JURK møter ofte kvinner som forteller at de ikke føler seg komfortable med å benytte mannlig lege. Fra et forebyggingsperspektiv er det viktig at de innsatte ikke lar være å oppsøke lege eller å gi en åpen beskrivelse av sine helseplager fordi de opplever det som problematisk å ha en åpen relasjon til en mannlig allmennlege.³⁷ Enkelte forteller at de unngår å oppsøke helsehjelp av den grunn. Noen forteller at de ikke ønsker hjelp fra helsetjenesten fordi det innebærer at de må kle seg naken for kroppsvitasjon.

Ventetid for helsehjelp

Innsatte forteller at det kan ta flere uker før de får tilgang til lege. En innsatt på Bredtveit fortalte oss at hun måtte vente tre uker på å få time hos fengselslegen.

33. Kriminalomsorgen, «Likeverdige forhold for kvinner og menn under kriminalomsorgens ansvar» (2015), s. 26.

34. Christine Friestad og Inger Lise Skog Hansen, *Levekår blant innsatte*, Fafo-rapport 429, 2004.

35. Sivilombudsmannen, «Kvinner i fengsel. En temarapport om kvinners soningsforhold i Norge» (2016), s. 11.

36. Ibid.

37. Ibid., s. 43.

I fengselsrapporten kommer det også frem at noen har ventet en hel måned på undersøkelse. Fengselsrapporten viser også at tannlegetilbudet i fengslene oppleves som mangelfullt. Vi møter stadig innsatte som sliter med tannverk i lang tid før de får hjelp. Mange av kvinnene har alvorlige, sammensatte tannhelseproblemer som følge av rusmisbruk og et stort behov for behandling og oppfølging. Tilgangen til helsehjelp må derfor styrkes slik at ventetiden reduseres.

Isolasjon som følge av nedprioritering

Innsatte i kvinneavdelinger blir ofte innelåst og nedprioritert som følge av lav bemanning. I fengselsrapporten viser kvinnenens tilbakemelding at mange har opplevd isolasjon i praksis, men som ikke defineres som dette i lovverket. I det norske lovverket brukes begrepet «isolasjon» bare om isolasjon under varetektsfengsling, mens begrepet «utelukkelse fra fellesskapet» brukes for å beskrive de ulike isolasjonsformene de innsatte kan bli ilagt under soningen. Internasjonalt finnes det en rekke ulike definisjoner av begrepet «isolasjon». FNs standard minimumsregler for behandling av innsatte, Mandela-reglene, slår fast at «[f]or the purpose of these rules, solitary confinement shall refer to the confinement of prisoners for 22 hours or more a day without meaningful human contact».³⁸ Det sentrale ved isolasjon er at den innsatte holdes adskilt fra andre innsatte, og at meningsfull menneskelig kontakt reduseres til et minimum. Etter loven skal adgangen til fellesskap bare begrenses i samsvar med prinsipper om lovmessighet, nødvendighet og forholdsmessighet. Dette er fordi bruk av isolasjon er et svært inngripende tiltak overfor den enkelte.

At innsatte på grunn av plassmangel blir satt på avdelinger med høyere restriksjonsnivå enn det de er tiltenkt, eller blir plassert på avdelinger der det ikke er andre (kvinnelige) medfanger, innebærer at de blir utsatt for isolasjon i praksis. De kvinnelige innsatte får begrenset sin adgang til fellesskap, og de får ingen eller liten meningsfull menneskelig kontakt. Likevel blir dette ikke definert som isolasjon etter loven, og det kreves derfor heller ikke at det fattes et vedtak om isolasjonen. Et annet problem er innelåsning av kvinner for å beskytte mot mannlige medfanger, eller prioritering av fellesskap for menn fordi de er i flertall. LDO oppsummerer problemene kvinnelige fanger får fordi de er i mindretall i fengslene, slik:

«[Kvinnenens] små enheter er enklere å låse ned enn avdelingene for menn. Kvinner flyttes oftere til andre avdelinger dersom sikkerhet eller plassmangel tilsier avskjer-

38. United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Mandela Rules), A/Res/70/175.

ming eller omrokking. Isolasjon av kvinner og annen forskjellsbehandling mellom kvinner og menn blir ofte forklart med at kvinnene er i mindretall og at forskjellsbehandlingen dermed berører færre innsatte.»

I sommer skrev tolv kvinnelige innsatte i Bergen fengsel et felles klagebrev hvor de krever likebehandling innenfor murene. De uttrykte blant annet frustrasjon over at de satt inne på cella og så på mennene spille fotball, jogge og grille ute.³⁹

Også i rene kvinnefengsler opplever de innsatte å få for lite utetid fra cellene. Av JURK-rapporten kommer det frem at 20 % av kvinnene som var med i undersøkelsen, hadde blitt utsatt for isolasjon. Det var kvinnene som sonet lengst dommer som hadde blitt oftest isolert. Fengselets hovedbegrunnelse for isolasjonen var ressurs- eller kapasitetsmangler, og ikke nødvendigvis de innsattes atferd. Det er viktig at straffegjennomføringsloven endres slik at underbemanning som klar hovedregel ikke kan begrunne innlåsing.

Det er tankevekkende å høre innsatte fortelle om sine opplevelser av isolasjon. På Bredtveit er det mange som forteller at de gruer seg til helgene på grunn av manglende aktivitetstilbud. Dette medfører at kvinnene blir låst inne på cellene store deler av dagen. Dette har også vært kritisert av Sivilombudsmannen.⁴⁰ Begrenset økonomi ved fengslene medfører at lav bemanning i helgene benyttes som et systematisk virkemiddel for å oppnå besparelser.⁴¹ JURK mener det er viktig at alle kvinnelige fanger sikres et faktisk sosialt fellesskap under soning.

Må kvinnelige innsatte velge mellom pest eller kolera?

Kriminalomsorgen har bestemt at hensynet til å sone adskilt fra menn skal veie tyngre for kvinner enn nærhetsprinsippet.⁴² Det er både sikkerhetshensyn og ressurshensyn som ligger bak dette. Flere kvinner har rapportert om seksuell trakassering i blandingsfengsler, og noen er redde for overgrep. Få fengsler har særskilte rutiner eller opplæring for å håndtere slike situasjoner.⁴³

39. <https://www.bt.no/btmener/leder/i/8m7pGx/fengslene-maa-fikses>

40. Sivilombudsmannen, «Besøksrapport fra Bredtveit fengsel» (2016).

41. Thomas Horn, *Fullstendig isolasjon ved risiko for bevisforspillelse - rettspolitiske vurderinger* (2017), Bergen: Fagbokforlaget, s. 61.

42. Kriminalomsorgsdirektoratet, «Likeverdige soningsforhold til kvinner og menn under kriminalomsorgens ansvar» (2015), s. 49.

43. Sivilombudsmannen, «Kvinner i fengsel. En temarapport om kvinners soningsforhold i Norge» (2016), s. 11.

Det er altså mange gode grunner til at menn og kvinner ikke skal sone sammen, men det kan gå på bekostning av for eksempel nærhetsprinsippet. Det er ikke lett å få både i pose og sekk, spesielt ikke innenfor murene. Kriminalomsorgens mål er likevel at kvinnelige innsatte både skal ha tilstrekkelige fasiliteter og et godt arbeids- og helsetilbud, uten at det går for mye ut over nærhetsprinsippet. Vi bør derfor tilstrebe en straffegjennomføring hvor kvinner ikke må velge mellom det ene eller det andre, slik det i stor grad er i dag.

Veien videre

Det er viktig for oss å presisere at vi ikke anser soningsforholdene for menn som noen gullstandard. Målet er ikke at kvinner skal ha like soningsforhold som menn, målet er at alle skal få bedre soningsforhold. Likevel har innsatte kvinner særskilte utfordringer fordi de er en minoritet. De er en spesielt sårbar gruppe i fengsel. På noen områder blir kvinnelige innsatte direkte diskriminert, som vist til tidligere i artikkelen. På andre områder dreier problemene seg om manglende ivaretagelse av særskilte behov.

Vi opplever at årsakene til at kriminalomsorgen blir nedprioritert, er mangel på politisk vilje og økonomi. Disse går hånd i hånd. Uten politisk vilje blir det ikke penger til kriminalomsorg. Kriminalomsorgens budsjett er så trangt at det er vanskelig nok å forbedre det vi har nevnt ovenfor, og enda er det mye mer vi kunne ha skrevet om. Det er derfor viktig at kriminalomsorgen får bevilget vesentlig mer penger. Det er uansett viktig at vi har et godt lovverk om straffegjennomføring, og at gjennomføringen skjer i tråd med lovverket.

Straffegjennomføring i tråd med lovverket

Straffegjennomføringsloven og tilhørende forskrift sier ingenting særskilt om forholdene for kvinnelige innsatte. Det er heller ikke skrevet mye om kvinnelige innsatte i kriminalomsorgens retningslinjer til straffegjennomføringsloven. På den annen side er det skrevet mye om kvinners soningsforhold ellers, både i rapporter og artikler. Særskilte utfordringer for kvinner bør også tas inn i lovverk og retningslinjer. Dette vil gi et signal om at menn og kvinner skal ha like soningsforhold.

Både nasjonalt og internasjonalt lovverk forbyr i dag diskriminering. Vi har internasjonale regler som eksplisitt forbyr diskriminering på bakgrunn av kjønn når det gjelder straffegjennomføring.⁴⁴ I Sivilombudsmannens rapport er det

44. United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Mandela Rules), A/Res/70/175.

imidlertid konkludert med at kvinner har dårligere soningsforhold enn menn. Vi må derfor få en straffegjennomføring som er i tråd med lovverket og der kvinner ikke blir diskriminert. Ambisjonene og målene for gjennomføring av straff må nettopp bli *gjennomført*.